DISCURS GASTRONOMIC À LA KIŠ

Lidija ČOLEVIĆ

Les éléments gastronomiques d'interpolation et de la bohème dans une œuvre littéraire contribuent à la découverte de l'expérience, ce qui est important non seulement dans le contexte de la poétique de l'écrivain, mais aussi à découvrir le contexte historique. Dans cet article, nous analysons le travail de Danilo Kiš *Sablier, La Mansarde, Encyclopédie des morts*, *Jardin,cendre* du point de vue des rélations entre la gastronomie et la littérature.

Mot clés: Danilo Kis, la gastronomie, la bohème, l` autobiographie, le discours socio-historique

Urmărind câteva realizări din artă şi literatură (tabloul lui Van Gogh, *Oamenii care mănâncă cartofi*, povestirea lui Günter Grass, *Fusta largă*, *Toba de tinichea*, volumul Laurei Esquivel, *Ca apa pentru ciocolată*), am fost impulsionaţi să explicăm rolul pe care discursul gastronomic îl are în textul din opera lui Danilo Kiš. În tentativa noastră de a lămuri relaţia esenţială dintre viaţa lui Kiš, personalitatea acestuia şi opera sa, condiţionarea parţială a creaţii sale de viaţa sa din perspectivă literar-istorică a fost o adevărată provocare să amplasăm identitatea lui Kiš în sfera opoziţiei cauză-efect şi a corespondenţei dintre viaţa şi opera sa. În ciuda conceptului de autonomie a operei literare, graniţa dintre omul care scrie şi omul care trăieşte nu este întotdeauna clară, astfel încât ne aflăm în poziţia intermediară în care textul iniţial nu presupune excluderea autorului. Detaliile autobiografice nu sunt doar o „sursă ieftină de amuzament“, ci reprezintă o modalitate de a interpreta opera literară din perspectiva pasiunilor autorului. Încercarea cercetătorului de a determina legătura dintre termenii gastronomici şi literatură se reduce la două direcţii principale. Prima direcţie presupune detectarea anecdotei din viaţa scriitorului şi urmăreşte faza boemă a acestuia, găsindu-se, de obicei, în expresia de „picanterii biografice“. Acest tip de abordare favorizează pătrunderea în conceptul de critică literară şi, în multe cazuri, poate dezvălui contextul fictiv al textului. A doua direcţie, de cercetare, conduce către profunzimea expresiei narative care are drept scop descifrarea fenomenului literar şi a sensului termenilor gastronomici nu doar în context literar, ci şi în context istorico-social. Experienţa personală, transpusă în text ca o condiţie iniţială pentru stabilirea firului narativ, conduce către

BDD-A27225 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

descoperirea unei reţele de interpretări, fapt ce presupune asimilarea şi transfigurarea motivaţiei autobiografice. Elementele autobiografice din această nouă unitate pot dezvălui geneza operei şi înlesnesc abordarea profundă şi sistematică a textului. Ambele abordări ce conduc la dezvăluirea legăturii dintre termenii gatronomici şi literatură în opera lui Danilo Kiš s-au dovedit a fi funcţionale deoarece au sporit complexitatea poetică şi semantică, dinamizând în acelaşi timp structura literară a operelor *Clepsidra*, *Mansarda*, *Enciclopedia morţilor* şi *Grădină, cenuşă.* Perspectiva narativă ascunsă, referitoare la personalitatea autorului şi includerea sa activă printre personajele textelor literare se referă, pe de o parte, la faza de boemie care îl însoţeşte pe autor pe drumul către maturizarea artistică din Belgrad sau din Pariz *(Mansarda*, *Enciclopedia morţilor)* şi, pe de altă parte, se referă la valoarea simbolică a hranei care stimulează memoria afectivă şi indică realitatea existenţială a autorului care a trăit o copilărie plină de lipsuri pe timpul războiului (*Grădină, cenuşă*, *Clepsidra*). Nu putem să nu vorbim despre cicatricile grave pe care le-a adus cu sine autorul în lumea adulţilor. Din dorinţa de a fixa istoria intimă a copilăriei, scriitorul include discursul gastronomic ca o structură formativă de evenimente în câmpul mai larg artistic.

Faza boemei literare

Pe lângă afinităţile intelectuale, condiţiile grele de viaţă îi uneau pe scriitorii ce se întâlneau în cafenele şi cluburi literare. Formarea scriitorului la Belgrad este însoţită de compania unor poeţi şi artişti plastici, de conversaţiile lor interminabile, de regulă în cluburile scriitorilor[1], în atelierele pictorilor ori în cafenele. Lipsa banilor, dormitul uneori în parc, petrecerile în cafenele până dimineaţa, erau fapte frecvente în rândul studenţilor din generaţia lui. Pentru a putea supravieţui Kiš traducea şi scria recenzii pentru reviste literare. Diverse energii creatoare, individualităţi puternice cu mare potenţial intelectual îşi găsiseră expresia artistică în cârciumi, pentru ca mai târziu să eşueze. Perioadele când

[1] Unul dintre cele mai frecventate cluburi în care obişnuia să vină Danilo Kiš era cel al scriitorilor, numit „Klub književnika", „clubul vorbelor de duh", aflat pe strada Francuska 7. Aici, în locul în care fusese şi marele scriitor şi filosof francez Sartre, Kiš şi alţi artişti precum şi un important scriitor contemporan, Momo Kapor, îşi găseau inspiraţia. Menţionăm că Ivo Andrić a dat în acest club în premieră prima declaraţie privind acordarea premiului Nobel în 1961. http://www.klubknjizevnika.rs/ bilten/KK-Medija-bilten.pdf , consultat în aprilie 2015.

BDD-A27225 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

tânărul ducea o viaţă dezordonată care alterna cu frecventarea cu sârguinţă a cursurilor de la facultate:

> Când am venit la Belgrad, eu mi-am făcut veacul în lumea aceea, numită, boemă, la cafenelele „La trei pălării" ori „La căsuţa lui Prešern", bând pe măsură, pe stomacul gol, până la fund, întotdeauna până la fund, dar am păstrat ca pe o taină reţeta supravieţuirii mele, singura posibilă, pe care am descoperit-o, nu la cârciumă, ci într-o carte. Credeam în veridicitatea acestei formule salvatoare, anecdotice, pentru că o spusese cel a cărui viaţă şi ale cărui cărţi nu fuseseră niciodată negate. „Cum aţi reuşit, domnule Tin, să supravieţuiţi, în ciuda vieţii boeme pe care aţi dus-o, să învăţaţi atâtea, în vreme ce tovarăşii de băutură, au eşuat mai mult sau mai puţin?" Scriitorul le-a răspuns: „Eu beam noaptea, dar ziua lucram". Iată, în această anecdotă se ascunde acea reţetă miraculoasă pe care am păstrat-o pentru mine şi pe care am aplicat-o. Ziua stăteam la Biblioteca Naţională şi mergeam la cursuri, iar noaptea încercam în zadar, ca un neghiob să descopăr taina pe care o ascundea lumea boemă. Nu, evident că nu regret. Nu mă întrebaţi când dormeam, căci am deja răspunsul pregătit: între timp[1].

Nu este întâmplător nici faptul că protagonistul povestirii *Enciclopedia morţilor* a încondeiat pe o sticlă mare de sifon denumirile unor cârciumi din Belgrad, „cu o caligrafie îngrijită, aşa cum se scria doar pe hărţile turistice numele insulelor: „Brioni", „Boka", „Pescăruşul", „Marinarul", „Zori de zi", „Cafeneaua sârbă", „Poarta Vidinului", „Poarta Stambulului", „La trei pălării", „La doi cerbi", „Sub tei", „La trei ciorchini", „Šumatovac", „Şapte zile", „Marşul de pe Drina", „Kalemegdan", „Kolarac", „Patria", „Plugarul", „Obrenovac", „Oplenac", „Oraşul lui Dušan", „La vărsare", „Smederevo", „Cornul de vânătoare", „Semnul mirării", „Ultima şansă"[2]. Planul

[1] „Došavši u Beograd, ja sam se zagnjurio u taj svet tzv. boemije, u „Tri šešira" u „Prešernovu klet", i pio sam pošteno, na gladan stomak, ali do dna, uvek na eks, ali sam čuvao kao svoju tajnu formulu opstanka, jedinu moguću, koju sam pronašao ne u kafani nego takođe u nekoj knjizi. Verovao sam u verodostojnost te spasonosne formule, te anegdote, jer ju je rekao onaj čiji život i čije knjige nisu bile protivurečne. 'Kako ste uspeli, gospodine Tin, da opstanete uprkos boemiji, da toliko naučite, dok su oni koji su s vama pili, manje ili više svi potonuli?'Pisac je odgovorio:'Ja sam noću pio, a danju radio.'Eto u toj se anegdoti krije ta čarobna formula koju sam čuvao za sebe i koje sam se držao. Ja sam danju sedeo u Narodnoj biblioteci i išao na časove, a noću sam pokušavao, sasvim glupo i uzaludno, da otkrijem tajnu koju krije boemija. Ne, naravno, ne kajem se. Nemojte mi postavljati pitanje kad sam spavao, jer imam spreman odgovor: u međuvremenu" (Kiš, *Gorki talog iskustva*, în *Homo poeticus*, red. Mirjana Miočinović, Sarajevo, Ed. Svjetlost, 1990, p. 207).

[2] D. Kiš, *Enciclopedia morţilor*, traducere din limba sârbă de Mariana Ştefănescu, Iaşi, Ed. Polirom, 2008, p. 83.

BDD-A27225 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

ascuns al acestor fragmente se referă la faza boemă ce-l însoţeşte pe Kiš pe drumul maturizării sale la Belgrad şi este de mare folos pentru un scriitor. Pe de altă parte, acest discurs alină dorul de casă.

Şi protagoniştii romanului *Mansarda,* doi prieteni, Jarac-Mudrijaš şi Lautan, decid să deschidă o cafenea, să-i adune la un loc „doar pe cei cu cicatrici" şi „să studieze viaţa". Trecând împreună prin „şcoala vieţii" pe protagoniştii romanului *Mansarda* îi reprezintă conţinutul simbolic al sintagmei *In vino veritas*. Conversaţia, muzica şi recitarea de poezii la un pahar de vin stimulează sentimentele, dar şi descărcări de emoţii negative atunci când sunt rememorate suferinţe din trecut. Vinul este garanţia adevărului, iar adevărul este apologia vinului. În carta vinurilor (*Carte de vins)*, cafenelele de pe malul mării cu numele de *Vinul casei* reprezintă titluri şi referinţe preţioase din literatura sârbă care l-au orientat pe autor pe drumul său creator. Aluziile referitoare la tradiţia literară[1] incluse în meniul *Kod dva desperadosa* au, pe lângă valoarea estetică, şi o valoare documentară evidentă. Printre felurile gustoase din meniul de la restaurantul *Kod dva desperadosa* apare şi lista instrumentelor muzicale ce se găseau la dispoziţia fiecărui oaspete care ştia să interpreteze. Astfel, într-una din seri o invitată a interpretat la harpă piesa muzicală *Clar de lună* compusă de Debussy: „Ascultam în serile târzii de iarnă cântece de dor marinăreşti la armonică, devenind un loc de confesiune. Pe ici pe colo ardea câte o lumânare şi la Desperados se cânta întotdeauna cu multă evlavie ca la liturghie"[2].

[1] *Dubrovački madrigal/ Madrigalul din Dubrovnik* este titlul poeziei de Jovan Dučić (1871-1943); *Ohridska legenda/ Legenda din Ohrid* este o piesă de opera a lui Stevan Hristić (1885-1958); *Slovo ljubve/ Cuvânt despre iubire* este opera poetică a despotului Stefan Lazarević, apărută în anul 1409; *San Vuka Mandušića/ Visul lui Vuk Mandušić* reprezintă partea cea mai lirică a poemului *Gorski vijenac/ Cununa munţilor* ce aparţine poetului Petar Petrović Njegoš; *Gračanička zora/ Zori de zi la Gračanica* este o legendă slavă; *Hercegovačka Danica/ Luceafărul din Hercegovina* face referire la revistă literară iniţiată de Ljudevit Gaj în secolul al XIX-lea; *Zlato Skadra/ Comoară din Skadar* face referire la poezia epică *Zidanje Skadra na Bojani/ Construirea cetăţii Skadar pe Bojana*; *Oči Simonide/ Ochii Simonidei* face referire la poezia scrisă de poetul sârb Milan Rakić (1876-1938).

[2] „Slušali smo u kasne zimske večeri mornarske tuge na harmonici, postali smo lučka ispovedaonica (...). Tu i tamo gorela je tek po koja sveća, i kod Desperadosa se uvek pevalo pobožno kao na misi" (D. Kiš, *Mansarda*, Belgrad, BIGZ, 1990, p. 98).

BDD-A27225 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

Discursul gastronomic

Romanul lui Kiš, *Grădina, cenușă,* după structura sa autobiografică este foarte apropiat de cronica de familie a lui Günter Grass în romanul *Toba de tinichea.* Căutând zilele pierdute ale copilăriei, scriitorul dezvoltă la persoana întâi amintiri, trăiri şi experienţe timpurii, viziunile copilului Andreas Sam pe care-l identificăm în autorul de mai târziu. Spaţiul real al copilăriei lui Kiš nu este sub nicio formă o perioadă a seninătăţii, al fericirii, al lipsei de griji şi al armoniei. Averea sentimentală sub formă de arome alimentare şi dulciuri preparate de mama sa primesc conotaţii în sfera memoriei şi este dispersată în textele autorului, permiţând cititorului să unească părţi disparate din text în noi structuri şi astfel să-l (re)citească în diferite moduri. Discursul gastronomic apare în opera lui Kiš ca o oază de normalitate în universul haotic. Configuraţia diverselor momente şi a gesturilor neobişnuite în care se refugiază tatăl lui Andreas Sam din romanul *Grădină, cenușă* scoate la iveală profilul moral şi psihologic al protagoniştilor:

> Într-o zi, după ce deja ne obișnuiserăm foarte bine cu foametea și după ce constataserăm cu bucurie că am „depășit criză“ și acum vom putea să suportăm o îndelungată perioadă fără hrană, cheltuind acele rezerve de aur ale caloriilor pe care organismul le-a stocat nu numai în timpul ultimilor ani, ci de-a lungul întregii vieți (...). Niciodată n-am văzut să fi cules cineva atâtea urzici deodată (...). O să fac din ea o ciorbă, a spus tatăl meu și s-a îndreptat atâta de brusc încât am putut să aud cum pârâie oasele lui bătrâne, chinuite[1].

Incluzând mituri în text care se pot deplasa în alte ambianţe şi stabilind aceste noi forme de comunicare, Kiš reuşeşte să demonstreze caracterul productiv al ficţiunii care creşte în proporţii geometrice. Astfel, hrana mitică descrisă în capitolul *Însemnările unui nebun (II)* din *Clepsidra* reprezintă o ghiftuire mentală a

[1] Jednog dana, u vreme kada smo se već bili navikli na gladovanje i kada smo već s radošću zaključili da smo „prebrodili krizu“ i da ćemo sada moći da izdržimo jedan dug period bez hrane, „trošeći one zlatne rezerve kalorija koje je organizam prikupljao ne samo poslednjih godina nego tokom celog života (...) Nikad nisam video da je neko ubrao odjednom toliko koprive (...). Napraviću od nje čorbu, reče moj otac i ispravi se tako naglo da sam mogao da čujem kako pucketaju njegove stare, namučene kosti (D. Kiš, *Grădina, cenușa,* traducere din sârbă și note de Ioan Radin Peianov, București, Ed. Univers, 2010, pp. 102-105).

BDD-A27225 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

personajului literar. Hrana este preparată în bucătărie pe o tavă care conţinea Paella Valenciana:

> ... Luând din ea cu lingura, m-am gândit că au scufundat platoul în mare, trăgându-l pe nisipul de pe fund, ca pe un năvod imens, luând direct din adâncuri toată această bogăţie de floră şi faună, sau le-au scos mai curând cu o sită de lemn folosită de căutătorii de aur. (...) Numai când gustă din acest orez... abia atunci înţelege omul ... că nu e vorba de mâncare în sensul obişnuit al cuvântului, ci de un fel mitic, de o hrană a zeilor ... au apărut aceste trei foi de dafin care se zăresc în pilaf, măslinele, şofranul şi măghiranul şi, în sfârşit, felia subţire de lămâie aşezată pe marginea tipsiei, tăiată în două, strălucind ca un minuscul soare mediteraneean care luminează un peisaj de legendă[1].

Valoarea simbolică a hranei e detectabilă, dacă avem în vedere personajul principal al romanului *Clepsidra*. În meniul familiei lui Eduard Sam, chinuită de lipsuri şi foamete, în cel mai fericit caz se găseau cartofii, oferiţi de rude din milă. Semnificaţia *Tratatului despre cartofi* în capitolul *Însemnările unui nebun (II)* se poate reda din perspectiva personajului literar E.S., dar şi a experienţei lui proprii şi istorice. Meditaţiile sale „din perspectiva rasei pe care o reprezintă, dispersată în toată lumea, pe toate continentele, la fel ca şi acel nefericit cartof care„... prin încrucişare şi sub influenţa diferitelor clime şi soiuri capătă cele mai diferite forme şi denumiri..“[2]. Încrucişarea celor mai diverse soiuri de cartofi indică în esenţă subiectul care aspiră spre spaţiul total. Ne poate orienta spre întinderea largă geografică a diasporei evreieşti şi vechimea lor milenară. În următorul citat Kiš vorbeşte clar despre safarzi[3] – una dintre cele mai mari comunităţi evreieşti de pe continentul european care a trăit în Spania:

> Nu au nici 500 de ani, iar în Europa au fost aduşi abia prin secolul al XVI-lea, ca o floare ornamentală... Şi ştiţi unde? În Spania, doamnă!... Căci fără îndoială aici, în Spania, unde s-a făcut selecţia pentru continuarea peregrinării – Ewige Jude – s-

[1] D. Kiš, *Clepsidra*, traducere de Lydia Tocariu, Bucureşti, Ed. Univers, 1987, pp. 67-68.
[2] *Ibidem*, p. 48.
[3] Sefarzii reprezintă o ramură specifică a diasporei iudaice care a trăit veacuri de-a rândul în Spania. Au trăit în Peninsula Iberică până în 1492, când Spania, eliberată şi unită sub domnia dinastiei regilor catolici, Fernando şi Isabella, au emis un edict de expulzare care obliga evreii să se convertească la catolicism sau să părăsească Spania. Majoritatea au luat drumul unei noi pribegii, populând unele ţări europene, cu precădere cele din cadrul Imperiului otoman, incluzând Balcanii.

BDD-A27225 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

> a produs întâlnirea hotărâtoare dintre om şi *cartof*, dintre nasul sefard coroiat şi protuberanţele cartofului... Ca de aici să pornească împreună în lume[1].

Tratatul despre cartofi din romanul *Clepsidra* se referă la o parabolă din istoria evreilor. În felul acesta, destinul lui E.S. ca reprezentant simbolic al unui anumit moment, devine paradigmă pentru destinul comunităţii şi personificarea spiritului comun într-o anumită perioadă istorică. Aceasta este soarta evreului central-european guvernată de istoria nazismului. Indicarea contextului istorico-social scoate în evidenţă valoarea documentară a operei literare şi conferă despre o anumită perioadă din istorie.

Concluzii

Funcţia discursului gastronomic este întărită de includerea directă a unor fapte complementare care sunt adeseori strâns legate asociativ cu *contextul*. În acest mod, autorul reuşeşte să recunoască, să absoarbă şi să filtreze concepte ale epocii istorice şi literare în care trăieşte în propria sa operă. În aceste condiţii cititorii operei literare nu vor înţelege mesajul esenţial al discursului gastronomic, în afara contextului istoric şi literar al creaţiilor lui Danilo Kiš. Pe lângă faptul că funcţionează ca un indicator temporal-spaţial, discursul gastronomic în majoritatea cazurilor constituie un pretext al evenimentelor importante şi constituie secvenţe narative esenţiale ce arată valoarea simbolică a hranei ce stimulează memoria afectivă. Acestea fac apel la momentele esenţiale din viaţa individului cu un traseu central în ceea ce priveşte familia. Rolul acestor paragrafe este de a ne arăta sistemul de valori şi statutul social, precum şi profilul psihologic al personajelor literare.

[1] Kiš, *Clepsidra,* p. 48.

BDD-A27225 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)

Bibliografie

Crick, Mark, *Supa lui Kafka*, *o istorie completă a literaturii în paisprezece rețete*, traducere de Ana Didac, București, RAO, International Publishing Company, 2008

Desarthe, Agnes, *Mănâncă-mă*, traducere de Magdalena Răduță, București, Ed. Curtea veche, 2007

Esquivel, Laura, *Ca apa pentru ciocolată*, traducere de Cornelia Rădulescu, Humanitas, 2004

Grass, Günter, *Limeni doboš* (Die Blechtrommel), traducere de Olga Trebičnik, Ed. Laguna, 2014

Kiš, Danilo, *Mansarda,* Belgrad, Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990

Kiš, Danilo, *Clepsidra*, traducere de Lydia Tocariu, București, Ed. Univers, 1987

Kiš, Danilo, *Grădina, cenușa*, traducere din sârbă și note de Ioan Radin Peianov, București, Ed. Univers, 2010

Kiš, Danilo, *Enciclopedia morților*, traducere din limba sârbă de Mariana Ștefănescu, București, Ed. Polirom, 2008

Kiš, Danilo, *Gorki talog iskustva*, în *Homo poeticus*, redactat de Mirjana Miočinović, Sarajevo, Ed. Svjetlost, 1990

„Klub književnika“, *Deo kulturnog identiteta Beograda* http://www.klubknjizevnika.rs/bilten/KK-Medija-bilten.pdf

BDD-A27225 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 10:06:36 UTC)